

Motion till riksdagen 2021/22:3393

av **Nina Lundström (L)**

Restitution av konst och andra tillgångar

Förslag till riksdagsbeslut

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om restitution av konst och andra tillgångar och tillkännager detta för regeringen.

Motivering

Under väpnade konflikter, folkmord och krig har det förekommit och förekommer plundringar av konstskatter och andra värdeföremål. En av de mest omtalade plundringarna drabbade judiska familjer under Förintelsen i länder inom Europa, men plundring sker än idag i många länder under krig.

Plundring av föremål ses som troféer och syftar ibland till att skapa kulturell storhet för plundraren. Vad gäller Förintelsen var plundringen inte bara början till folkmordet utan en integrerad del av det. Konsten kom att genomsyra den nazistiska politiken. Kärnan i nazisternas konstsyn var fulländningen av människan, rasen, kroppen. Konsten spelade en viktig roll som ideologisk och rasmässig värdemätare i Tredje riket. Det var genom konsten som det tyska folket skulle ges rasmässig och andlig överlägsenhet. Konst som inte ansågs bidra till denna överlägsenhet förstördes och brändes. Folkmordet handlade därmed även om att förstöra och förinta kultur.

Förenta nationerna deklarerade att plundrad egendom skulle restitueras till dess ägare. I EU har frågan uppmärksammats och medlemsstater har uppmanats att vidta alla nödvändiga åtgärder för att skapa mekanismer som gör att plundrad egendom kan återlämnas.

I Sverige har Förintelsen och dess offer uppmärksammats. Regeringen tillsatte år 1997 en kommission med uppgift att skapa största möjliga klarhet i vad som kan ha hänt i Sverige när det gäller egendom av judiskt ursprung som förts hit i samband med judeförföljelserna före och under andra världskriget. Kommissionens slutrapport Sverige och judarnas tillgångar (SOU 1999:20) beskriver det tidiga skedet efter Hitlers maktövertagande när diskriminerande dekret och lagar utfärdades för att ge konfiskeringen av judisk egendom ett legalt stöd. År 1939 ålades judarna en skyldighet att låta

lösa in guld, silver och ädelstenar mot viss ersättning, som till huvuddelen insattes på spärrade konton. Konfiskeringar utvecklades till rena plundringar i takt med att förföljelserna blev alltmer brutala. I och med att deportationerna till öst började, och förföljelserna övergick i systematiska massmord, friställdes en mängd lägenheter med sitt innehåll av möbler samt andra föremål som de deporterade inte kunde ta med sig. I november 1941 utfärdades ett tillägg till lagen om riksmedborgarskap, som angav att judar som "bosatte" sig utomlands inte kunde vara riksmedborgare och att deras egendom skulle tillfalla Riket. Judisk egendom (Judengut) började auktioneras ut på flera platser i Tyskland. Naziregimens ekonomiska plundring av judarna nådde sin ohyggliga kulmen i dödslägren. Kommissionen i Sverige konstaterade att konfiskering och plundring av konst hade hög prioritet för nazisterna. Kommissionens efterforskningar resulterade i slutsatsen att hanteringen av rövad konst i Sverige under andra världskriget hade varit relativt blygsam sett i ett internationellt perspektiv, men inte kunde uteslutas.

Konfiskeringen av konst hade hög prioritet i den nazistiska ideologiska krigsföringen. Kommissionen beskriver nazisternas konstsyn på följande sätt: "Nazisternas konstsyn var knuten till den nazistiska ideologin om den ariska rasens överlägsenhet; det ariska och det germanska, det kraftfulla och jordbundna, framställdes positivt, i syfte att understryka det politiska budskapet" (SOU 1999:20 s. 266).

Nazisterna konfiskerade den privatägda konsten och rensade ut den moderna konsten från tyska museer. Även tavlor av judiska konstnärer som t.ex. Chagall plockades ner, oavsett konstverkens motiv och genre. Samtidigt avskedades judiska lärare från konstakademier och offentliga konstinstitutioner. Totalt rensades 16 000 konstverk ut från tyska institutioner. En del av dessa, av bl.a. Matisse, Picasso, Braque, Ernst, Dalí, Tanguy, Miró, Klee och Kandinsky, visades 1937 i avskräckande syfte på en propagandautställning, "Entartete Kunst", på Haus der Deutschen Kunst i München.

Hitler, Göring, Ribbentrop, Himmler och Goebbels skaffade stora konstsamlingar, men efter kriget splittrades nazistledarnas samlingar. Delar av konsten försvann till Schweiz samt vidare över Atlanten till USA. Konsthandel förvandlade plundrad konst till anonyma verk av stora mästare när proveniens saknades. En del av konstverken skulle ingå i ett av Hitler planerat, nytt konstmuseum i Linz, Österrike. Andra tavlor och föremål fick smycka kontor och lokaler i den nazistiska förvaltningen. Många verk skulle även gå till försäljning på den internationella konstmarknaden. Ytterligare ett motiv uppkom mot slutet av kriget då högt uppsatta nazister smugglade värdefull konst ut ur Nazityskland för att säkra sina tillgångar utomlands (SOU 1999:20, s. 268).

När de allierade inledde sina bombningar av tyska områden beordrade Hitler att de stulna konstverk som förvarats på olika platser, bl.a. i slottet Neuschwanstein i Bayern, skulle gömmas i exempelvis gruvorna i Merkers. Efter Nazitysklands fall hittade de allierade oskattbara mästerverk, bl.a. van Eycks berömda altartavla från Gent och sammanlagt över 10 000 andra konstverk och antikviteter, i gruvan Altaussee.

Forskning om försvunna konstföremål tyder på att hundratusentals konstverk och konstföremål som stals av nazisterna före och under andra världskriget fortfarande är försvunna.

Frågan om att restituera den stulna konsten är fortsatt angelägen internationellt sett och frågan om att konsten och värdeföremålen ska återföras till de rättmätiga ägarna är fortsatt aktuell. Det är en fråga med begränsad tidshorisont, för det blir allt svårare att finna ursprungliga ägare, inte minst med tanke på att information gallras från arkiv. Frågan om stulen konst och stulna värdeföremål är aktuell i många länder. Frågan om

stulen konst har även varit aktuell på museer i Sverige. Målningen av den tyske expressionisten Emil Nolde, som inköptes av Moderna Museet på 1960-talet, föranledde omfattande diskussioner om restitution.

Arbetet med att uppmärksamma Förintelsens offer är ett långsiktigt arbete som måste ske för att vi aldrig ska glömma. Frågan om restitution bör leda till ny kunskap och nya överväganden för att vägleda regering och riksdag i hur offrens och deras anhörigas intressen ska värnas över tid. Kommissionen 1997 gällande rövade tillgångar belyste, bl a genom begränsningar till arkiv, inte alla frågor som rör t ex konstsamlingar som kan ha hamnat i Sverige. Den stora stöldräden under Förintelsen har uppmärksamats genom Forum för levande historia. Utställningen var en viktig påminnelse om den rasistiska konstsyn som utgjorde en del av Förintelsen.

Frågan om restitution, hur de verk som genom stölderna spreds över världen ska kunna spåras och återställas till sina rätta ägare, är en viktig fråga. Påminnelser om nazismens stora kulturstöld är viktiga och kan bli än mer betydelsefulla med tiden. När inga levande vittnen till drabbade av Förintelsen längre finns kvar kan konsten och böckerna fortsätta ropa. Globalt finns tecken på ökad antisemitism och andra former av rasism samt ökad spridning av konspirationsteorier och desinformation. Det internationella samarbetet avseende Förintelsen och dess offer är mycket viktigt.

Det är viktigt att regeringen har en fortsatt hög ambition att stärka arbetet för hågkomsten av Förintelsen, bekämpandet av antisemitism och andra former av rasism, liksom det internationella samarbetet på området. Det behövs ett långsiktigt engagemang för hågkomsten av Förintelsen och dess offer. Ett förintelsemuseum kan bidra till att kunskapen om Förintelsen bevaras till kommande generationer. Raoul Wallenbergs insatser räddade tiotusentals ungerska judar undan de nazistiska förintelselägren i krigets slutfas och hans insatser ska alltid uppmärksammas. I år står Sverige värd för konferensen Malmö International Forum on Holocaust Remembrance and Combating Antisemitism.

Många länder i Europa och i världen har idag digitala databaser för att samla information om proveniens för kulturföremål och konst. Arbetet syftar även till att återskapa förlorad proveniens genom att samla information. Det är särskilt viktigt för all konst och alla kulturföremål som innehas av offentliga aktörer och museer. Det nationella åtagandet för att söka efter information och samla information är centralt. Konst och konstföremål ägs av många offentliga institutioner. Konstens och kulturföremåls historik är ett sätt att både värna föremåls historia och ge information om ägandet. Enligt forskningsprojektet The Holocaust Art Restitution är det bara några procent av de familjer som letar efter konst som lyckats hitta och återfå förlorade verk.

Kommissionen år 1997 belyste problematiken med att kunna kartlägga och samla information genom exempelvis historiska uppgifter i Säpos arkiv. Materialet var inte ordnat på ett sådant sätt att det är möjligt att söka efter speciella sökord eller samla information eftersom sekretessbestämmelserna hindrar att någon tillfrågas om uppgifter som återfinns i Säpos arkiv (SOU 1999:20).

Det är viktigt att vi gör allt vi kan för att identifiera saknade föremål samt belysa frågan om objektet kan vara del av en historisk plundring. Proveniensen kan bidra till att kunna hitta ägarna som blev av med tillgången, eller anhöriga om överlevande sådana finns. Vi behöver även i Sverige gå igenom samlingar. Historik i befintliga register som kan ha koppling till historisk plundring bör kunna tillgängliggöras för detta arbete. Sverige bör även ta initiativ till internationellt samarbete som kan bidra till att klarlägga proveniens globalt genom exempelvis insatser för att belysa värdet av ett internationellt

konstarkiv. Detta kan bidra till ökad kunskap som kan röra historiska plundringar, men även att framtida plundringar och stölder försvåras när proveniensen och den samlade informationen om konstverk blir sammanhållen.

Högklassig konst bör ha proveniensen dokumenterad, dvs. att man kan följa konstverkens tidigare ägare eftersom detta är ett krav för att kunna bestyrka verkets status som original, replik eller kopia. För museerna brukar denna dokumentation av proveniensen vara av stor vikt. På så sätt kan eventuella avvikelser från en normal ägarbild uppmärksammas.

Författaren Anders Rydell har belyst nazisternas plundring och plundringens historik och citerar Wesley A Fisher gällande eventuella fynd av plundrad konst: ”Vi har tittat på vår historia och vi erkänner att vi har det här målningarna som är spöken från det förflutna. Vi vet inte vem de tillhör, men vi har dem och vi återlämnar dem om vi kan” (Plundrarna – Hur nazisterna stal Europas konstskatter, 2013, s. 273).

Det handlar därmed inte endast om konsten utan även om restitution av historien, att klargöra händelseförlopp och dra lärdomar. Antisemitismen blossar upp i länder och det är mycket allvarligt. Friedrich Ebert-stiftelsen i Berlin släppte en rapport redan för 10 år sedan om länder som varit mest ovilliga att återlämna konst. Dessa länder är enligt rapporten länder där också antisemitismen är som starkast.

Vi måste hålla historien levande och vi får aldrig glömma. Vi måste se till att historien om Förintelsen och dess offer hålls levande för kommande generationer. Vi måste göra allt som står i vår makt för att fortsätta arbetet med att klarlägga proveniens samt i förekommande fall restituera plundrade tillgångar.

Det bör ges regeringen tillkänna.

Nina Lundström (L)